

ծին յառաջ բերած օգուան երբէք չը մտցուիր, դպրոցիս քիչ և շատ, ոչ թէ յառաջագիմու թիւնը՝ այլ անոր աշխատութիւնը, դարձեալ կը պարտինք անոր հոգաբարձու Սրբազանիդ և Վերապատիւ միաբանական սուրբ հարց, որոնց սրտի փափագանաց հետեւութիւնն է անշուշտ որ ազգային մանկտոյն մէկ մասն կը դատտիրարուիւնք դպրոցիս մէջ, Վարուց ՚ի դարըս յաւէժ պիտի հնչուին բարերարաց այսպիսի անփոխարինելի ձեռնարկութիւններն զոր յառաջունէ բերնով ըսել ամէն ոք կարող չէ, հոգւով և սրտով իմանալ շատերը կարող են :

Յ. Յ. Թալաւայի :

Այս . յառաջ . Վարձարանի :

1870 Մարտ 2 .

Ղարապետ :

Բանախոսութիւն բանասիրական, ազգասիրութիւն, ազգատնեցութիւն, անասիր, գութարկու, յուսանաւ ահա խոսի :

Աղբաւեր . Չմնաց ազգային օգին, չմնաց և ճանաչող, ազգատիրութիւն ըսի նետուեցայ, զրի իմ անձն և ուղեցի փրկանօքս ապրեցնել, սակայն ով գիտէ աշխատողին միտքը, վատակողին քրտինքը, մշակին վարձը, ով գիտէ զօրապետին պատիւը, յաղթութեան մրցանակը, քաջաբերութեան հետեւութիւնը : Ամենայն ինչ դարձան ոչինչ : Կը յորդորեմ ընկերս, կը մերժէ խնդիրս, վասն զի իւր անցեալը կը յիշէ . կը յորդորեմ բարեկամս, իւր կորուստը կ'ափոտայ, կը կանչեմ զըացիս, գալիքը կը խորհի, անցորդին կանչեցի և ցաւօք

որտի լուցի, որ և է իշխանութիւն թագ է իմ գլխուն : Վաշուեցայ մէկ կողմ և չդադրեցայ, կարծես եռանդըս կը բորբոքէ ջիղերս, կամ թէ աբիւնս կը ճմլէ սիրտս : Կամ ձիւնի կարկառ մը ինկնաց իմ վրաս զովանամ քիչ մը, կամ աղբիւրակ մը հոսէ մազերուս որ պողիմ քիչ մը, ապա թէ ոչ համայն աշխարհը փայտ է առջեւս, թող լուս կենան, այրեմ բոլորը : Խառնեցի կանչեցի չունէր արձագանգ ձայնս գազաթներէ կանչեցի, առանց մէկը լսելու ցնդեցաւ յօդս :

Աղբաւեր . Ինչ ձայնք կը թողուս դարձեալ, ազգասէր, ազգասէր, գործըդ ով է տեսեր . խօսքով ինչ կըլայ, օտարազգիներէն ալ չէք տկնածեր, կարգ և կանոն գիտցողներն հիմայ ինչ կ'ըսեն : Չգենք գործերնիս կանգնինք մէջ տեղը, անցեալէն ՚ի վեր կեցած ես այս տեղ և չես գիտէր դեռ թէ ինչ է շահդ : Այս երկու մարմնաց շփումը կոյժակ կը բերէ, սակայն ջուրը ջուրին զարկ, կամ թէ փայտ մը առ ջուր ծեծէ : Արդէն չէք նկատած որ շոգենաւայ մեքենայներ հազարաւոր ձիերու զօրութեամբ 60 տարիէ ՚ի վեր անդադար կը ծեծեն ջուրը . ես եւն ինչ տեսար, չէ թէ միայն հուր չիկայ, այլ և ոչ իսկ կայծ, և այսուհետեւ ալ մի յուսար :

Վարձարան : Օրը ջան անօգուտ վատակ . պատգամախօսի մը չսի գիտեմ որ Հայոց ազգը երէկ չէ խնդացեր, վաղն ալ պիտի չ'իսնայ, թէ և կանխատես ըլլալու համար շատերը պիտի ցաւին որ հանուր ազգի մը կը գուժեմ, սակայն ինչ ընեմ, անունս գուժարեք : Սիրտս է որ ներքին տեսութենէս խորին մտածութիւններէս կը թելադրէ զայս ըսել, և ոչ միայն բերանս է կ'արտասանէ : Թող հաւ

կցողները միայն հասկնան. Վշխարհիս
խմատունն և հմուտ բանասիրութիւ-
նըն այսպէս բանասիրած է, և այսպէս
կրնայ ուղիղ խմատասիրած ըլլալ:
Շարժումն, և տարբերութիւնն. սէր
և միութիւնն, կանգնումն անդրդո-
ւելի. գողութիւն կեղծութեան,
անկումն անկանգնելի. խօսք անի-
մաստ, պատիր հետեւանք:

Եւթագիր: Մ, Ստորին վրայ բու-
կը խօսի. Վմայլեկի ազուէաներն անու-
թի մնացած են: Չգիտեր երբէք որ
Լըռւտողէմ Սելքիսեգեկի շէնք, քա-
հանայի հիմնարկութիւնն և օրհնու-
թեան քաղաք է: Հոն ինչ դործ ու-
նին գուժարերի անուանակիրները:
Սիօնի որդիներ գրուած են Հայու-
որդիները. պիտի աղբիւն անշուշտ հա-
յու որդիները, նոցա արթնութիւնն
իրենց երջանկութիւնը թշուառութե-
պիտի չտանի երբէք, սպասեցին, եւ
պիտի ձեռք բերեն իրենց հան-
գիստը: Բհաւասիկ կը խնդամք և պի-
տի խնդամք. և երէկ ո՞ր ժամանակ
չէմք խնդացած: Թող առիւծը բարձ-
րանայ, աղուէնը կերակրուի:

Գոթագիր: Լո կ'ըսեմ հաց չու-
նիմք, ան կ'ըսէ ջուր ունիմք, արեան
հիւանդութիւնն ունեցողին ջիգը կը
ծակեն որ առողջանայ. երբ ծակը
չգոցեն, այնուհետեւ կ'եանք կը գիմա-
նայ: Քանի հոգի պիտի կարենամք
համոզել երբ ըսեմք ջուրը գէպ ի իւր
ակը կը վաղէ, ըսեմք թէ հաւատա-
ցողներ եղան, պիտի ըսեմք որ, այն
պիտիները կամ չեն գիտէր ինչէ ջու-
րին վաղելը. և կամ ջուրին որ կողմը
կ'ըսուի աղ, այսօր աղ վաղն աղ անու-
նըս գուժարեր է, չը խնդայինք եւ
պիտի չխնդանք: Տգէտը կորստեամբ
պիտի մեռնի, անմիտը զինքն երջանիկ
պիտի կարծէ: Ահա թաղ տրամի, և
կէոր միսթարուի, տրամին գիտու-

թեամբ, միսթարուին չ'գիտու թի:

Ղգագիր: Կենդանի է հոգիս և ար-
թուն. ինչ որ կ'ըսես ինչնին չես գի-
տէր. եթէ համարձակէիր դքեղ սու-
յիկեան մը ձեւացնել պիտի ունենա-
յիր, աշխարհի զանազան և դրսե-
ամեն կողմերու ուրախութիւնը: Սի-
թէ այսինչ մարդիկն եւս հոգի և
մարմին չեն մեղի չափ: Լո եթէ պի-
տի չխնդայ մարդը, ասոնք ինչու
կը խնդան. քանի որ ասոնք կը խնդան
եւ և դու ինչու պիտի չխնդանք. մեղի
ինչ կը սրտիս. եթէ նոցա խնդուիլը
Ետուծմէ է, ահաւասիկ մենք ալ
նոյն Ստուծոյ արարածն ենք. ե-
թէ աշխարհէն է, ահաւասիկ մենք
ալ աշխարհի մէկ մասին վրայ կը գրու-
նուիմք, եթէ զօրութենէ է ահաւա-
սիկ մենք ալ թագաւորութեան կը
ծառայենք, եթէ ըսենք խմատու թե-
նէ է, ահաւասիկ ուսմանք ալ ձեռք
բերելու վրայ եմք: Հոգիս աղգատէր
է, մարմինս վատապաւոր. քանի որ
աղգատիրութիւն կայ, աղգերը կան-
գուն են:

Յոսագիր: Բրովհետեւ բարեկա-
մաց այս փորրիկ ատեանը ծանօթա-
ցու մէկ մէկու իւրաքանչիւրն իւր
յատուկ անունն յայտնելով, և մենք
եւս կը փափագիմք այն խմեակին
եթէ ոչ անգամայնիլ երկար վիճարա-
նութեամբ, գէթ քանի մը խօսքերով
երկու կարծիք յայտնել, ուստի նե-
րեցէք մեզ ալ ականջ դնել քիչ մը.
անուես յուսահատ է, գործերս մե-
ռեալ, ձայնս անշունչ, կարծիքս ան-
լուր: Հետեւցուցի, չը հասկցան.
վատաբանեցի, չը կարողացայ համոզել
փափաքածս ձեռքս բերել ջանացի և
հասոյ, ուստի և ամեն ոք կարծեմ
դիւրաւ պիտի հաւանի, թէ անու-
նըս ուրիշ բան չէ և չը կրնար ըլլալ,
եթէ ոչ յուսահատ: Հիմայ պիտի

խօսիմ ձեր մէջ, սակայն մէկ կամ միւս կողմի ակնհասութիւն պիտի չենւմ, թող ցաւ ալ չըլայ. ազգասէր բարեկամ, դուք գեռ փորձառու չէք. դուք ալ գուժաբեր բարեկամ, շատ երկչոտ էք այնպէս որ ձեր պաշտօնին տարածէն ալ աստիճան մը կամ երկու ուեղի, երեք ալ եթէ ըսեմք կ'ըլայ. Գուք իմ յաւաստաւ թիւնը անցած էք. որչափ որ փոյտը ջուրին չիկելով կայծ յառաջ չդար, Կ'վերայ այսր ամենայնի աշխարհս ալ ամեն ատեն ամեն պարագայի մէջ փայտը ջուրին չը մերձենար, փասն զի ջուրէն զատ ուրիշ շատ սեռակ մարմիններ եւս կան, որոց ալ չփութիւ միշտ արդիւնաւոր հետեւութիւն ունի, սակայն ինչպէս որ կը կարծեմ, դուք նաւաւարութիւն կամ նաւորդութիւն շատ բրած բրտու էք, և ներհակաբար մեքենայից ջուրի վերայ բրած հարուածէն կայծ կ'ընպասէք. մինչդեռ այն հարուածն հնարուած է, որ նաւն յառաջ երթայ. փութէն խողով չեն սպասեր, խողով չեն ալ թուզ չարդարեբեր. ամենայն շարժումն ունի իւր հետեւութիւնը. Կ'հաւաստիք հանդեսներու մէջ ներկայացնելիք նաւաւար մը կամ նաւորդ մը. որ չ'գիտէր թէ ինչ արդեօք կը նկատէ նաւին շարժումը:

Եղգասէր, Եւելի ուղիղ կը խօսիք և ըստ բանասէր մտայ, քանթէ սըխալ:

Գոթաբէր, Ասալ կը խօսիք ըստ ազգասաց եւս:

Եղգասէր: Եթէ ներքի է մեզ աշունս չ'յայտնած և խմբեակիդ բարեկամներէն մին չ'գտնուած ալ. Պիտի խնդրեմ որ, դուք ազգասէր բարեկամ, յայտնէք մեզ ինչպէս ուղիղ կը խօսի յաւաստար: Ե'յնուհետեւ ձեզմէ ալ (Կ'գոթաբէրը նայելով)

կը խնդրեմք որ հասկցունէք թէ որն է այս բարեկամին (Եղգ Կ'յաւաստեալն երկնցնելով յեւել) խօսած սխալները, որ յայտնի է և ազգասաց:

Եղգասէր: Ի՞նչ կը առգնադիք բարեկամներ. գործերը բոլոր թիւր են և հակառակէն նկատելու է. փորձառութիւննիս մեզ այսպէս ըսել կուտայ, բայց չեմ գիտէր թէ ուրիշները գեռ փորձառու չ'ըլլալով զմեզ թիւր կը կոչեն, եթէ նոյն ալ ունին փորձառութիւն մը, և մերն անոնց փորձառութեան քովաւելի թիւր է: Գաւնի որ աշխարհի մէջ նենգութիւն կայ. որո՞ւ պիտի վառահիմ թէ ան նենգ է և ուղղունթաց, գնացի Աստակին բարեկամացայ, միւսին խորհէ, ցանք որ Հայաց ազգը որ ժամանակ ալ որ ըլլայ կարող է իւր կրօնքն ազատել, մեզ կը մնար միայն ազգին թագը պաշտպանել. սակայն որո՞ւ կրնայինք երբէք մեր միտքը յայտնել, անմիջապէս անթիթ աչօք կը մեռցնէին զմեզ. Խնդիրն հոս չէ, տես թէ ինչէր կան ասոնց հետեւութիւններ. Կ'ս միայն վառակ մը կը խորհէր այս գործին, ես կատարեալ ազգատեսաց մը հարիւր ատիճանի զորութեամբ կը ջանայի գլուխ հանել նպատակը. և յաջողեցանք իսկ, ձեռք բերինք մեր կողմէն ազգին թագը, արդէն միւս ներն արդեամբ գնեցին կրօնքը, ահաւաստի ազգս ալ առանց կորուստ մը տալու պիտի մնայր կանգուն յառաջագոյն տուած կորուստն ալ մի և նոյն ժամանակի մէջ վրայ շահելով:

Եղգասէր: Պիտի ըսես ամենեւին, ազգատեսաց մը այդպիսի խորհուրդ մը չ'կրնար խորհիլ իր ներքի դին, դու ազգատեսաց Աստակին կրթեամբ մատնեցիք ազգը պարսկին ձեռքը և կործանելու աշխատեցայք, սակայն երկնաւորն Արտուծոյ անտեսանելի ար-

գարուծիւնը ձեզի դէմ հանեց ազգասիրաց խումբ մը, որ փայտերու հարուածներով յետս դաձայց ձեր ընդունած Աստուծոյն բազմաց ըստասանորդ քաւրմերը, արեամբ ներկեցին զինւորաց աչքերը, և էապէս համոզեցին Պարսիկը որ կամ պէտք է բոլոր Հայերը ջնջուին և ապա բարձուի անոնց ազգութիւնն ու կրօնքն, կամ եթէ ոչ պիտի տեսէ Հայուն թէ կրօնքը և թէ ազգութիւնը, եթէ մէկ անհատ ալ միայն մնայ մէջ տեղը : Արդէն մեր յառաջագէմներէն ոմանք այն ժամանակ շատ անմիտ էին, հերիք էր որ Պարսից դուռն իրենց նշան կամ տիրութիւն մը չնորհէր, շուտ մը լուծին տակ գլուխ կը դնէին : Այն նոյն տիրութիւնը կամ նշանով իբրեւ Պարսիկ կը շարժէին և զՀայն անդադար կը ճնշէին :

Յոռաւոր : Ազգատեսաց բարեկամ, դուք այսօր թիմ գարու ծնունդ, դուք եք, դարու գործերէն ինչ լուր կրնայիք հաղորդել իբրեւ ներկայ, և գործողացն ալ գործակից :

Ագապեաց : Սիրիկ բռն (յուսահատին) որ խօսքն աւարտի, չես հասկընար ինչ կ'ըսուի, չէ որ ժամանակին նշանաւոր գարերով անջատեալ, բայց խորհրդով այսօր բոլոր նոյա գործերը կը խորհիմք և կը գործեմք, յառաջ ուրնէ ազգաբարութիւն ըրինք որ հասկցողները հասկնան, դուք դարձեալ ձեր պաղ խորհուրդները դուրս կուտայք : Հիմա մեր խօսքին թերին լմցնեմք : Հիմայ գործն յաջողուցինք և խնդիրը զերջը պսակելուն մնաց, կը տեսնեմ ամեն մարդ կը ջանայ թագը խլել, մէկն հաւատարմութի կը խոտանայ, մէկն իրեն հաւատակցութիւնը կը յայտնէ բարձրաձայն, միւս մը ալ ամենուէն մէկ մէկ անհաւատարիմ գործերը կը յայտնէ զինքը

անմեղ ցուցնելով : Այս կէտին էր որ գլխուն թաղ աշխարհիւ մէջ գրտնուած զանազան և նորանոր նիւթերով լեցաւ, նորանոր անուն ինձ կրնէի գեցի և խորհիլ ըսկայ, ազգասէր գնացած էի, ազգատեսաց վերագարձայ, այսուհետեւ ո՞վ ինչ գիտէ թող ըսէ :

Անուշ : Հատ խօսելուն շատ արդիւնք չհետեւիր, եթէ կուզէք և ներելի է մեզ, քիչ մ'ալ մենք խօսիմք և այս խօսքս առաջին և վերջին պիտի ըլլայ : Արդէն քաջ գիտեմք որ երկուսդուսի շարժումն անդադար է, եթէ այսպէս է, պիտի հետեւեցնեմք թէ ամենն ալ պէտք են շարժել և գործել, եթէ ազգասէրները ճշմարիտ ազգասէրներ չըլլան, ազգի մը վախճանին մօտիլը կ'ընշանակէ այն, քանի որ ազգասէրն ըլլայ, ըստ որում մարդը տգիտութեամբ գրեթէ միշտ կը հակառակի հաւատարմութեան, ազգատեսացներ ալ պիտի դան յառաջ : Բայց ասոնց ամէնը գործ և արդիւնք պիտի ունենան թէ ոչ, այն մեր խորհրդեանը նիւթ ըլլալու արժէքը չունի, Վանի որ մէջ տեղը գանուողներն ազգասէր և ազգատեսացներ են, դու ժաբերներու և աւետաբերներու յառաջ գալն անշուշտ է : Թող աւստիք ալ ազատ խօսին, ինչ որ կը բերէ թերագրութիւնը կամ խորհուրդը գործն անխռով մնալն է :

Ահա ալ կը գիտեն :

